

UDK 355.3(497.13)1848/49.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3. VIII. 1992.

Pokušaj stvaranja hrvatske vojske 1848/49. godine

ISKRA IVELJIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Članak prikazuje nastojanja da se umjesto feudalne ustroji moderno organizirana hrvatska vojska 1848/49. godine. Glavnim promicateljima takva pokušaja bili su članovi Bojnog odsjeka Banskog vijeća — vrhovnoga hrvatskog upravnog tijela u tom razdoblju, i pojedini istaknuti hrvatski liberali izvan njega. Njihova zamisao ostala je neprovedena dokraja zbog općih prilika u Habsburškoj Monarhiji i zbog prijepora između liberala i konzervativaca unutar samoga Banskog vijeća, pa i izvan njega.

Oružana moć, disciplina, kolektivizam, krutost, bespogovorna poslušnost nadređenima, pojmovni je lanac što se uobičajeno veže uz vojnu organizaciju. Ipak, valjalo bi se zapitati je li vojska isključivo institucija totalitarnističkog obilježja, poprilično jasno opredijeljenih međa prema civilnome društvu i sastoji li se njezina povijest doista samo od vojevanja, oružja, odora, odlikovanja i časničkih činova, ili je vojska isprepletana s tkivom cjelokupna društva? Odluči li se povjesničar za potonju opciju, pokušat će prikazati odnos vojnice prema politici, kulturi i društvu u cjelini, pri čemu će nastojati rekonstruirati svakodnevni život vojnika i utjecaj vojske na njihov politički i kulturni vidokrug (primjerice: pridonosi li vojna služba, omogućujući novacima i vojnicima da upoznaju ljude i krajeve različite od njihovih, potiskivanju regionalizama i potiče li osjećaj pripadnosti državnoj/nacionalnoj zajednici). Zanimljiva su i ova pitanja: U kojoj mjeri, posebice u centralistički ustrojenim državama, postoji militarističko-birokratska sprega? Utječe li uvođenje redovnoga vojnog roka i na pripremu donjih društvenih slojeva za rad u industrijskim pogonima, pa su kasarne svojevrсна predvorja tvornica? Smanjuje li opća vojna obveza jaz između seoskoga i gradskog društva?¹

¹ Usp. Werner K. Blessing, *Disziplinierung und Qualifizierung. Zur kulturellen Bedeutung des Militärs im Bayern des 19. Jahrhunderts*, *Geschichte und Gesellschaft* 4, Göttingen 1991., 459—479.

Svi ti problemski sklopovi vrlo su interesantni ali hrvatskim povjesnicima još nedostupni u cjelini zbog nedostatka nekih osnovnih podataka i radova o organizaciji vojske na hrvatskom tlu. Zbog toga je i ovaj članak ograničena dometa tek nedostatan pokušaj da se, prvo, prikaže važnost ustrojstva hrvatske vojske u procesu nacionalne integracije, i drugo, da se vojna problematika poveže s politikom i kulturom u širem smislu riječi.

Pišući o pokušaju stvaranja hrvatske vojske 1848./49., kao očevidac konačno ostvarenog ustrojenja hrvatske vojske 1991. godine, neprestance sam iznalazila analogije tih dviju povijesnih situacija. Voljela bih, u filmskoj maniri, napisati kako su sličnosti između pojedinih činjenica u ovom članku i događaja iz 1991./92. godine slučajne; nažalost, nije tako. Određene važne usporedbe moguće su upravo stoga što je državnopravni položaj Hrvatske sve do 1991. godine onemogućivao stvaranje samostalne hrvatske vojske. Budući da je riječ o znanstvenom članku a ne povijesnom eseju, prepuštam čitateljima da sami uoče sličnosti i razlike.

Formalno ukidanje feudalnog sustava 1848. godine odrazilo se i na organizaciju vojske, a potrebu što bržeg provođenja promjena dodatno je potaknuo rat što se od rujna 1848. vodio protiv Mađara. U vojnom pogledu feudalizam se temeljio na povlaštenu položaju feudalaca i svećenstva. Oni su doduše materijalno potpomagali i osiguravali popunu vojske svojim ljudstvom (svjetovna gospoda banderijalcima a duhovna predijalcima), ali čak ni vlastela nisu morala osobno sudjelovati u ratu osim u slučaju tzv. personalne ili plemićke insurekcije. Najčešće se provodila banderijalna insurekcija kada bi svjetovna i duhovna gospoda, ovisno o veličini svoga posjeda, morala opremiti određeni broj banderijalaca i predijalaca. Banderijalci su bili slobodnjaci koji su se kao pješaci ili konjanici borili pod stijegom (banderijem) svoga feudalnog gospodara, dok su predijalci bili slobodnjaci s crkvenih imanja. Kmetska, tzv. masalna ili pučka insurekcija provodila se kada je zemlja bila izravno ugrožena ratom.

Pravo proglašavanja insurekcije pripadalo je Hrvatskom saboru, a glavni zapovjednik vojske — kapetan Kraljevstva — bio je ban. Ta feudalna vojska bila je hrvatska samo po sastavu ali ne i namjeni, jer je Trojedna Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija bila u vojnom obziru dio vojnog sustava Habsburške Monarhije. Također valja imati na umu kako je hrvatski teritorij pod izravnom upravom Beča — Vojna krajina — bio važan izvor za popunu vojnih jedinica Monarhije. Tako su se krajišnici 1848./49. borili u vojsci maršala Radetzkog u Italiji, što je izazivalo veliko ogorčenje i među samim krajišnicima i u Trojednoj Kraljevini. Zbog toga je 22. i 25. ožujka 1848. u »Željama naroda« i »Zahtjevanjima naroda« zatražen povratak krajišnika iz Italije, ali i osnivanje narodnih gardi i domaće vojske koja će braniti hrvatski teritorij.²

Upravo su osnivanjem narodnih gardi ili straža, prema primjeru drugih europskih zemalja, građani slobodnih kraljevskih gradova i trgovišta zadali jak udarac starom sustavu. Magistrat Zagreba još je 18. ožujka 1848.

² *Jaroslav Šidak*, Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848—49, Zagreb 1979., 46 i 51—52.

odlučio osnovati narodne straže. Njihov glavni cilj bio je očuvanje reda i mira, sigurnosti osobe i imetka, što je jasno istaknuto u »Privremenoj zakonskoj osnovi o narodnoj straži grada Zagreba« kojom se privremena hrvatska vlada — Bansko vijeće — koristila kao obrascem za organiziranje ostalih narodnih straža.³ Stražom su bili obuhvaćeni muškarci od 18. do 60. godine (osim redarstvenih činovnika, kalfi, šegrti, slugu, tjelesno nesposobnih, politički sumnjivih i kriminalaca), jer, napisano je, tko uživa »u državi dobročinstva« dužan je podnositi obveze. Svrhom osnivanja straža označena je obrana ustava i zakona donesenih »slobodnom voljom slobodnog naroda« i temeljenih na načelu »slobode i jednakosti državljanke«. Stražama su upravljali novoosnovani odbori sigurnosti, a njihov je djelokrug obuhvaćao redarstvene poslove, te se nisu mogle upotrijebiti izvan gradskog teritorija. Princip popune bio je dobrovoljnost. Akademika je mladež također ustrojila svoju zasebnu četuju koja je gradskim vlastima zadala prilično nevolja jer je spremala demonstracije protiv zagrebačkog biskupa Jurja Haulika.⁴

Vjerojatno ohrabreno i osnivanjem narodnih straža koje su u redarstvene poslove uključile dobar dio za boj sposobne muške populacije, Bansko vijeće pristupilo dalekosežnijim zamislima. Potaknuto napadom generala Hrabowskog na Srijemsku Karlovce naredilo je 26. lipnja 1848. zagrebačkom poglavarstvu da razmotri mogućnost ustrojenja »gibive čete«, tj. takve koja bi se borila i izvan svoga domicila. Tako je prvi put zamišljeno da domaće oblasti na svoju ruku mobiliziraju (pretežno) dobrovoljce spremne da se po naređenju hrvatske vlasti bore diljem Trojedne Kraljevine, pa čak i izvan nje, u Vojvodini srpskoj. Zagrebački je magistrat ispunio svoju dužnost i poslao zapisnik Odbora za ustrojenje gibive čete (mobilne garde), koji predviđa da se pokretna četa formira s pomoću općinskih proklamacija, poziva na cehovske sastanke i »javnih verbunka«. Ljudstvo bi se čete plaćalo, časnike bi imenovao ban, a pravo njihova predlaganja imala bi »svaka jurisdikcija«. Budući da bi četa ratovala izvan grada, nakon povratka bi svakom gardistu pripalo pravo građanstva i majstorstva.⁵

³ Nikša Stančić, Leci 1848. godine u hrvatskim zemljama, *Arhivski vjesnik* 32, Zagreb 1989., 64. Arhiv Hrvatske, Zagreb, Bansko vijeće (dalje: BV), Unutrašnji odsjek (dalje: N), 343, I, 1848. Kod arhivske građe citira se prvo spis, zatim rimskom brojkom kutija i na kraju godina.

⁴ Josip Adamček, Narodne straže 1848—1849, *Radovi Filozofskog fakulteta*, Odsjek za povijest 5, Zagreb 1963., 32—37.

⁵ BV, Bojni odsjek (dalje: B) 1, XVII, 1848. Spis se nalazi na kraju uvezanog fragmenta zapisnika.

J. Adamček s pravom tvrdi da su gradske straže bile vezane uz tradiciju staleških organizacija »Bürgergarde« ili »Bürgerkorps«, te da su za razliku od seoskih, »gibivih« straža bile zainteresirane za održanje plemićko-cehovskog poretka. Razloge tomu Adamček nalazi u tijesnoj povezanosti nedovoljno razvijene gradske privrede i agrarne proizvodnje. *J. Adamček*, n. dj., 30—31.

Premda Adamček ima dobrim dijelom pravo, i gradske su čete bile poprištem prelamanja raznolikih silnica. Stoga su u pojedinim sredinama prevladali elementi starog, staleško-cehovskog svjetonazora, ali su se ponegdje nazirali i elementi modernoga građanskog poimanja. Dakako, nositelji potonjih strujanja bili su relativno malobrojni istaknuti liberali. Stoga je i dijametralno suprotstavljanje gradskih i seoskih straža ipak pojednostavnjeno.

Premda su pojedine odredbe navedenog Odbora ostale neprovedene, važnost njegova rada ogleda se u tome što je učinjen prvi korak ustrojenju narodnih četa kao vojnih formacija. Već sam napomenula da je ustrojstvo narodnih četa kao zametka narodne vojske vezano uz organizaciju narodnih straža, redarstvene službe, što je, uz nejasnoće oko organiziranja vojske u uvjetima ukidanja feudalnog sustava, bilo glavnim uzrokom teškoća i nesporazuma u formiranju i djelatnosti narodnih četa. Već prije rata protiv Mađara Bansko je vijeće naložilo županijskim sucima da uz pomoć jednog čovjeka vještog vojevanju i isluženih vojnika sabere i vježbaju sposobne momke, na temelju banske odredbe od 25. VII. 1848. da se svi sposobni za rat »bez propadnutja domaćega gospodarstva« popišu i vježbaju. Pojednim oblastima nije bilo jasno o čemu je zapravo riječ i provodi li se masalna insurekcija. Ni samo Bansko vijeće tada još nije moglo precizno odgovoriti na takve upite, ali je zato odlučno opovrgnulo pritužbe Slavonaca da hrvatski časnici dobivaju dvostruko veće plaće od njih. Vijeće je upozorilo da u naredbi nema govora o staleškim razlikama, jer je sudjelovanje u vojsci dužnost jednako i bogatih i siromašnih, i da samo časnici banove vojske dobivaju redovnu plaću. Ipak, priznalo je da možda svi časnici nisu jednako plaćeni, no razlike proizlaze iz nejednakog financijskog stanja pojedinih županija, a javni službenici koji služe u narodnoj vojsci ne gube svoju plaću, pa netko ima veće prihode a drugi manje »po naravnoj razlici bogata i siromaha«.⁶

Veliku je poteškoću činio nedostatak kvalitetnog časničkog osoblja. Zato je Bansko vijeće pristalo da se sposobniji vojnici promoviraju u oficire uz odobrenje banskog namjesnika.⁷ Čini se da se najvažnijom odlikom smatralo rodoljublje a ne vojnička sposobnost, pa su mnogi novopečeni časnici narodnih četa bili uzročnici meteža, nediscipline, pronevjera i kukavičluka. Prilično se vremena trošilo na međusobna optuživanja, posebice između vojnih vlasti i zapovjednika narodnih četa. Upravni odbor Križevačke županije negodovao je protiv generala Benka, čelnika Vojnog zapovjedništva, tvrdeći da je predao Osijek i da je navodno već spreman na bijeg, dok ga je podžupan Ivan Zidarić branio. Benko je pak smatrao da pojedinci u četama ne rade u interesu vlasti.⁸ Optužbe i obrane u takvim slučajevima nisu uvijek bile u skladu s istinom već s pojedinačnim intere-

⁶ BV, B 113, 119, 174, XVII, 1848. Fragment pomoćne knjige pod br. 28, također u XVII, 1848.

⁷ Hijerarhija časnika narodne vojske izgledala bi ovako: četnik (major), četnički pobočnik, računovođa, satnik, podsatnik, nadporučnik, poručnik i podporučnik. B 5911/851, XX, 1849.

⁸ Odnosilo se to na P. Čavlovića, S. Cara i L. Kukuljevića. Nadalje, banski povjerenik u Virovitičkoj županiji Mojsije Georgijević bio je nezadovoljan radom generala Trebesburga, kojega su čak optuživali za »nenarodno« djelovanje, što je Georgijević smatrao pretjeranim, a general Dahlen, koji je zamijenio Benka, okarakterizirao je Dragutina Koritića, zapovjednika VI. čete, kao pravog nesposobnjakovića. B 147, XVII, 1848. B 4842/360, 4850/368, 4690/660, XVIII, 1848.

Protiv lekeničkog četnika M. Šandora pokrenuta je istraga zbog nepoaganja računa. Slična optužba teretila je i S. Uzorinca, koji je uzaludno molio da se barem njegova »ljubovca« pusti iz zatvora. B 6514/534 Urudžbeni zapisnik (dalje: UZ), 21c, 1850. Kad se citira urudžbeni zapisnik, to znači da postoji samo regist spisa u zapisniku ali ne i sam spis.

sima. Situaciju je dodatno zamrsivao strah domaće vlasti od mađarona te vojnih i civilnih vlasti od radikalne propagande i seljačkih nemira. Osobitih su neugodnosti imali zapovjednici četa Cavlović, Zorec i Stauduar (Štajduhar) jer su bili pod istragom zbog sumnje da među svojim ljudstvom šire komunističke ideje.⁹ Zbog svega je toga generalu Benku javljeno da pazi na narodnu vojsku i spriječi odlazak naoružanih grupica iz četa, jer se glasine o ugušenju seljačkih nemira u selu Granešina kraj Zagreba mogu iskoristiti za neprijateljsku propagandu.¹⁰

Osim subjektivnih, narodnu su vojsku mučile i objektivne, materijalne okolnosti. Ukratko, novac se dobivao neredovito, isto je vrijedilo za ogrjev i rublje, hrana je bila nekvalitetna jer se ponegdje meso nije moglo kupiti ni za vlastiti novac (primjerice, legradski mesar odbijao je sjeći meso svaki dan), a vojna sanitetska služba nije obuhvaćala narodne čete, što je bio težak problem, pa je upućen poziv civilnim liječnicima i ranaricima da pomognu. Koliko je centralna vojna vlast izbjegavala pomoći narodnim četama, pokazuje odluka vojnog ministarstva da se čete ne mogu opskrbiti ljekarima i instrumentima na trošak državne blagajne.¹¹ Naposljetku je cjelovit nacrt organizacije saniteta pri narodnim četama izradio dr. M. Sachs.¹²

U svjetlu tih podataka posve je razumljivo što su bili učestali slučajevi »uskakanja«, tj. dezertiranja. Dio vojno sposobnih muškaraca smjesta je pobjegao u Štajersku i Kranjsku kako bi izbjegao vojni popis, a pretežno je radio na željeznici. Uhvaćeni bjegunci gotovo su svi tvrdili da su dezertirali zbog gladi i neplaćanja. U ime Bojnog odsjeka Banskog vijeća Petar Preradović je odredio da se ti navodi provjere i, pokažu li se točnima, da se zapovjedniku odgovornom za propuste oduzme čin te da se kao nepošten čovjek proglasi nesposobnim za državnu službu, a dezerteru da se nadoknadi plaća. S bjeguncima iz narodne vojske postupalo se prilično blago, a krajnja mjera bila je da su unovačeni za redovnu vojsku. Bansko vijeće uz to je često uvažavalo molbe obitelji da se dezerterski oslobodi takve kazne, osobito ako je bila riječ o sinu jedincu.¹³

Sveopćoj lošoj organizaciji narodne vojske pridonijela je i ustanova banskih povjerenika. Prekid odnosa s Ugarskom i opasnost od djelovanja mađarona nametnuli su potrebu da se određeni poslovi dodijele posebno povjerljivim ljudima — banskim povjerenicima. Oni su bili zaduženi da osiguraju opskrbu i prijevoz vojske, a za svoj su rad u pravilu bili plaćeni. Usprkos tomu, svoj su posao često obavljali površno, stvarajući smutnju i koristeći se svojim ovlastima za vlastiti probitak. Oni povjerenici koji su svoje zadatke zdušno obavljali bili su nezadovoljni sveopćom lošom organizacijom i revoltirani što ne mogu situaciju popraviti.

Nejasnoće je izazivala i Jelačićeva odredba da banderijalci ne podliježu novačenju poput ostalih stanovnika već da tvore zasebne »gibive čete« koje

⁹ B Predpisi III, 36—37, XVII, 1848.

¹⁰ B 186, XVII, 1848.

¹¹ B 9466/1546, XXI, 1849.

¹² Sachs je predložio da sanitetsku hrvatsko-slavonsku službu čine: 1 štapski liječnik, 10 regimentskih, 5 nadliječnika i 5 liječnika. B 6617/977, 7469/1153, XX, 1849.

¹³ B 5555/795, XX, 1849. B 7071/1071, UZ 21b, 1849.

bi branile domovinu, unutrašnji red i poredak, ali bi se po potrebi mogle upotrijebiti i izvan teritorija Trojedne Kraljevine, što se na kraju i dogodilo.¹⁴ Upravo zadržavanje posebnog statusa banderijalaca i topolovačkih serežana pokazuje kako je stvaranje jedinstvene nacionalne vojske na temelju građanske jednakosti bilo još daleko.

Banski povjerenik Herman Bužan dobio je 1848. zadatak da popiše banderijalce. Bužan je imao velikih problema jer je morao rješavati niz pitanja vezanih uz ustrojenje banderijalnih četa, koje se više nisu mogle opremiti o trošku feudalaca ili samih slobodnjaka. Zato je ban odredio da se banderijalcima moraju nadoknaditi troškovi opreme. Bojni odsjek procijenio je opremu konjanika na 150 forinti, ali je upozorio bana da državna blagajna neće moći namiriti potreban novac, pa je predložio da se to učini iz općega vojnog fonda.¹⁵ Važnost banderijalaca bila je u tomu što su u većini bili laki konjanici (husari), za kojima je postojala velika potreba, jer je kao pješak mogao biti regrutiran svaki muškarac, a uvježbanog konjanika bilo je mnogo teže naći.

Čini se da Bužan nije baš uspješno obavio svoj zadatak. Županije i pojedinci tužili su se na njegov rad, prvenstveno stoga što je popisivanje obavljao bez suradnje s oblastima, slobodnjake koji su bili uvršteni u narodne čete oslobađao te dužnosti i, na kraju, što je dopustio velik nerazmjer u broju »dignutih« banderijalaca po pojedinim županijama. Primjerice, Varaždinska županija dala je samo 10 konjanika, a Križevačka čak 132.¹⁶

Nije samo popisivanje banderijalaca izazivalo poteškoće: svaki je popis stanovništva bio skopčan s problemima. Bansko vijeće bilo je odredilo da se provede »bojni popis naroda«, što je doista i učinjeno, a dio te građe sačuvan je u Arhivu Hrvatske. Popisivanje je provedeno 1849. godine radi novačenja za vojsku, a knjige sadrže podatke o muškim i ženskim članovima domaćinstava i broj muškaraca od 20. do 40. godine sposobnih za vojsku. Popisivalo se po kotarima, a na čelu odbora koji je to obavljao nalazio se kotarski sudac. Hrvatsko-slavonske oblasti nisu bile sklone novom popisivanju, jer su se popisi bili provodili i za narodne čete, pa su neke županije zahtijevale da se novaci uzmu iz postojećih narodnih četa. Poseban problem bile su kućne zadruge. Varaždinska županija upozorila je Vijeće kako u Međimurju nema kućnih zadruga, te se novačiti ne bi smjelo od svake kuće. Na slične je poteškoće ukazala Požeška županija zatraživši da se ondje gdje u jednoj kući nema više od dvojice muškaraca regrutacija provede tako da se od deset kuća uzmu dva muškarca.¹⁷

Koliko su se teško probijale nove ideje, pokazuje i provođenje popisa za narodne čete. Učestale su bile molbe da se čak i sluge oslobode vojevanja, a plemićka općina Domagović smatrala je da se naredba uopće ne može odnositi na nju. Usprkos tomu što su pojedinci poput Lj. Vukotinovića i A. Nemčića ukazivali na »zle posljedice« oslobađanja slugu od ulaska u

¹⁴ N 3761/578, V, 1848.

¹⁵ B 7022/1062, XX, 1849.

¹⁶ B 7209/1109, XX, 1849.

¹⁷ B 5400/760, UZ 21b, 1849. B 10847/1747, XXI, 1849.

narodne čete, Bansko se vijeće nije na njihove savjete odviše obaziralo i time je izazvalo ogorčenje liberalnog tiska. Tako su *Slavenskom jugu* stizali izvještaji u kojima su se autori žalili kako se prilikom popisa izostavljaju plemići, poluplemići kojima je majka plemkinja i svi oni koji su u službi feudalaca i svećenstva.¹⁸

Za svoga postojanja od ožujka 1848. do kolovoza 1849. godine narodne čete prošle su razvojni put od slabo organiziranih redarstvenih jedinica, namijenjenih nadzoru lokalnog teritorija, do vojnih formacija koje brane hrvatski teritorij. Presudna je pritom bila uloga Bojnog odsjeka Banskog vijeća, koji je kanio postati hrvatsko vojno ministarstvo i ostvariti ustrojenje hrvatske vojske. Bojni odsjek, kao i neki istaknuti liberali izvan njega, bio je promicatelj nove koncepcije hrvatske nacionalne vojske, temeljene na općoj vojnoj obvezi, kao institucije koja prvenstveno brani slobodu i ustavnost Trojedne Kraljevine; discipliniranim, uvježbanim, dobro naoružanim i opskrbljenim hrvatskim jedinicama zapovijedali bi sposobni domaći časnici prema zapovijedima središnje hrvatske vojne oblasti — Bojnog odsjeka, a ne prema često smušenim odredbama vojevanju nevičnih županijskih ili magistratskih dužnosnika. Od pojedinaca zaslužnih za promicanje takva vojnog ustrojstva valja izrijekom spomenuti Petra Preradovića, Ognjeslava Utješenića Ostrožinskog, Aleksu Kukuljevića, Vatroslava Bertića, Ljudevita Vukotinovića, Ivana Kukuljevića; Ivan Perkovac, pisar u Bojnom odsjeku, bio je pobornik takve organizacije vojske, ali, dakako, nije mogao imati upliva na njezino promicanje.

Takva koncepcija bila je zazorna konzervativno profiliranim oblastima i pojedincima koji su nastojali sačuvati temelje feudalne vojske. Pojedine županije bile su protiv jedinstvene vojske smatrajući da je riječ o nedopuštenoj centralističkoj povredi tradicionalne županijske autonomije; željele su da narodne čete budu županijskom vojskom. Napose su se protivile i novom bojnom popisu zbog mogućnosti uvođenja opće vojne obveze koja bi mogla obuhvatiti i županijsko činovništvo. Stoga su konzervativci, ali i sam ban Jelačić, formiranje narodnih četa smatrali masalnom insurrekcijom, krajnjim stupnjem popune staleške, feudalne vojske, pa su ih izbjegavali priznati kao kvalitativno nov vojni ustroj i zametak hrvatske vojske.

Pritom valja imati na umu da je konzervativna opcija ustroja vojske imala veliku potporu u vrhovima Monarhije, i da je c. k. vojska bila najvećim svojim dijelom žestokim protivnikom ne samo revolucionarnih nego i građanskoliberalnih stremljenja, te je s neskrivenim simpatijama dočekala raspuštanje Konstituante u Kroměřížu. Uostalom, savjetnik Franje Josipa barun von Kübeck smatrao je vojsku jednom od triju poluga monarhijske vlasti, a pjesnik Grillparzer napisao je kako je u taboru vojske maršala Radetzskog cijela Austrija.¹⁹ Vojnoj hijerarhiji bila je zazorna svaka po-

¹⁸ B 4955/655, UZ 21b, 1849. B 1165/175, UZ 21a, 1849. *Slavenski jug (SJ)* 6 i 45, Zagreb 13. I. i 17. IV. 1849.

¹⁹ *Johann Christoph Allmayer-Beck, Die bewaffnete Macht in Staat und Gesellschaft, u: Die Habsburgermonarchie 1848—1918, ur. A. Wandruszka i P. Urbanitsch, sv. V., Die bewaffnete Macht, Wien 1987., 6 i 15.*